

Myyttejä julkisista palveluista

SATU OJALA–MINNA ZECHNER–
OLLI KARSIO–HANNA-KAISA
HOPPANIA–LIINA SOINTU

Julkisiin palveluihin perustuvalla hyvinvointivaltiolla on viime vuosikymmeninä ollut varsinkin poliittisessa puheessa kielteinen sävy. Julkisia palveluja parjataan kuitenkin usein väärin perustein. Poliittisista mantroista tulee helposti todelta kuulostavia hokemia, joiden totuudenmukaisuutta ei enää kyseenalaisteta. Nostamme esiin neljä usein toistettua julkisia palveluita ja niiden uudistamista koskevaa myyttiä. Lopuksi esitämme neljä argumenttia hyvinvointivaltion ja julkispalveluiden puolesta.

1. Julkisiin palveluihin ei ole varaa

Poliittisissa puheissa toistuu usein väite, jonka mukaan talouskasvu on ensin turvattava, minkä jälkeen kasvun mahdollisesti tuottama jakojäännös voidaan jakaa hyvinvointina kansalle. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamisessa idea oli päinvastainen: sosiaalisia investointeja tekemällä tuotettiin hyvinvointia, joka näkyy myös taloudellisena menestyksenä. Julkiset palvelut vapauttavat naiset lasten ja vanhusten hoivavastuista työmarkkinoille ja luovat siten työtä. Ennen kaikkea ne ehkäisevät eriarvoisuutta. Eriarvoisuus on yhteiskunnalle kalliimpaa kuin julkiset palvelut: siitä seuraa esimerkiksi sairastavuutta ja rikollisuutta.

2. Julkiset palvelut ovat liian byrokraattisia

Hyvinvointivaltiota arvostellaan raskaasta sääntelystä. Suomalainen hallinto on kuitenkin ennustettavaa, tarkoituksenmukaista, korruptoitumatonta ja luotettavaa. Tällaista hyvää sääntelyä tarvitaan kansalaisten yhdenvertaisen kohtelun takaamiseksi. Hyvä sääntely ja hallinto näkyvät asioissa, joita markkinat eivät hoida: kukaan ei sairastu maailman parhaasta vedestä, elintarvikehygienian on korkea, ja vastuullinen on löydettävissä, mikäli näissä ilmenee ongelmia. Toimiva ja läpinäkyvä byrokratia on siis välttämätön. Hallinto myös kehittää palveluitaan esimerkiksi digitalisoimalla ja tavoittelemalla käyttäjälähtöisiä, toimivia kokonaisuuksia.

3. Valinnanvapauden lisääminen on kaikkien etu

Valinnanvapaus on myönteistä, kun hankinnassa on maitopurkki tai takki. Kun kyse on sosiaali- ja terveyspalveluista, valinnanvapaus lisää eriarvoisuutta ihmisryhmien välillä. Valitseminen edellyttää osaamista: tiedon hakemista, vertailua ja arvioimista. Usein se vaatii myös rahaa, mistä yleistyneet yksityiset sairauskuluvakuutukset ovat esimerkki. Tällaisia resursseja on eniten korkeasti koulutetuilla ja muilla hyvin toimeentulevilla. Varakkaatkaan eivät silti välttämättä kykene arvioimaan, millaista hoivaa tai sydänkirurgia he vanhuudessa tarvitsevat.

Etenkin paljon palveluita ja apua tarvitsevien kansalaisten kohdalla, valinnanvapauden lisäämisessä ongelmallista on myös palveluintegraation vaarantuminen palveluketjujen pilkkoutuessa eri toimijoille. Usein on huomautettu myös alueellisesta eriarvoisuudesta. Yksityiset palvelut syntyvät lähinnä kaupunkeihin.

Suomalaisen hyvinvointivaltion ylpeydenaihe, peruskoulu, on osoittanut, miten tärkeää on, että eri sosiaaliluokkien edustajat käyttävät yhtäläistä palvelua. Sosiaaliluokasta riippumatta kaikki pääsevät laadukkaiden palveluiden piiriin samoin kriteerein ja ilman rahalla mahdollistettua nopeampaa reittiä. Yhteiset julkiset palvelut ovat tuottaneet laajalle ja tasa-arvoisesti levinnyttä hyvinvointia sekä kansainvälistä mainetta.

4. Palveluiden markkinaistaminen luo säästöjä

Julkisten palveluiden tuottaminen yrityksissä tarkoittaa paradoksaalisesti massiivista hallinto- ja valvontakoneistoa. Kun tuottajien määrä lisääntyy, tarvitaan hallintoresursseja kilpailuttamisessa, palvelusisältöjen ja laadun määrittelyssä (kuuluuko kotihoidon viedä roskapussi vai ei), valvonnassa, tavoitteiden seurannassa ja erimielisyyksien ratkonnassa. Asiakkaiden valinnan tueksi on tuotettava vertailukelpoista tietoa eri palveluntuottajista ja asiakkaita on tuettava valintojen tekemisessä. Maksamme tavalla tai toisella verorahoin myös tuottajayritysten markkinoinnista.

Hallintokulujen oletetaan jostain syystä olevan pienempiä kuin sote-uudistuksessa muilla tavoin syntyvien säästöjen. Tutkimustulokset eivät tue väitettä siitä, että palvelumarkkinat olisivat ketterät saati tehokkaat. Yksittäiset palvelut sinänsä – olivat ne yksityisesti tai julkisesti tuotettuja – ovat keskimäärin yhtä tehokkaita ja kustannuksiltaan samaa luokkaa. Joissakin palveluissa säästöjä syntyy, toisissa ei; julkinen maksaa aina hallinnon ja valvonnan.

Neljä syytä säilyttää julkinen palvelujärjestelmä

Sanakirjamääritelmän mukaan hyvinvointivaltio on sellainen valtio, jossa on hyvin järjestetty sosiaaliturva ja korkea elintaso, ja jossa hyvinvointi on keskeisiltä osiltaan julkisen vallan vastuulla. Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa olennaista on myös se, että palvelut rahoitetaan pitkälti verovaroin, ne ovat lähes yhtäläisesti kaikkien asukkaiden saatavilla ja eri sosiaaliluokista tulevat käyttävät samoja palveluita.

1. Hyvää palvelua ja hoivaa on mahdoton määritellä ja tilata

Ehdotettu sote-malli sitoo rahaa ja siten se vähentää auttavia käsiä asiakkaiden kohtaamisesta. Samalla asiakastyö itsessään muuttuu yhä yksityiskohtaisemmiksi käyvien laatukriteeristöjen hallinnaksi. Laadun määrittelemisellä yritetään karsia tapaukset, joissa yritys syöttää vanhuksille rypsiöljyllä terästettyä puuroa vaaditun energiantarpeen täyttämiseksi. Lisääntyvä ”omavalvonta” tarkoittaa yhtäältä, että vanhuksella olisi syytä olla ympärillään aktiivinen omaisten verkosto. Toisaalta tiukoista kriteeristöistä seuraa työntekijälle tauotonta laadunvalvontaan liittyvää kirjaamista, joka vie liikaa aikaa asiakkaalta. Asiakkaan kohtaamista ja hoivaa ei saada koskaan etukäteen määriteltyä ja tilattua riittävällä tarkkuudella. Hyvä hoito ja hoiva syntyvät silloin, kun koulutettu sosiaali- ja terveysalan henkilöstö saa vastata ammattitaidollaan asiakkaan hyvinvointivajeeseen.

2. Julkiset palvelut tavoittelevat ainoastaan hyvinvointia

Julkisen ja yksityisen sektorin tehtävät ja tavoitteet eivät ole verrattavissa toisiinsa. Markkinoilla toimiva yritys tavoittelee voittoa ja osakeyhtiöiden tehtävänä on jakaa osinkoa omistajilleen. Yritykset ovat taitavia kulujen karsimisessa ja tehokkuuden lisäämisessä sellaisissa yhteyksissä, joita julkiset palvelut eivät edes tavoittele. Jos voitot syntyvät asiakkaiden valikoinnista, minimitason palveluiden tuottamisesta tai huonompiin työehtosopimuksiin ja matalampiin palkkoihin pyrkimisestä, ne eivät enää toteuta julkisen palvelun tehtävää ja tarkoitusta.

Vain julkinen taho voi tavoitella sellaisia laajakantoisia asioita kuin kansanterveyttä, väestön koulutusasteen kohottamista, naisten työssäkäynnin edistämistä, hyvää hoivaa ja yhdenvertaista palveluiden saavutettavuutta. Julkinen palvelu vastaa kansalaisten tarpeisiin, yksityinen palvelu kysyntään. Mikäli yritykset alkavat tuottaa julkisrahoitteisia palveluita, niiden tulisi toimia julkisen sektorin logiikalla ja pyrkiä ensisijaisesti tuottamaan hyvinvointia ja tukemaan asiakkaita tarvitsemaan vähemmän palveluita.

3. Sosiaalinen investointi on tuottoisaa talouspolitiikkaa

Tulonjaolla ja tasapuolisilla palveluilla tuotettava yhdenvertaisuus lisää sosiaalista pääomaa, joka kasvattaa väestön hyvinvointia ja tuotteliaisuutta. Koko yhteisö hyötyy, kun ihmiset kykenevät huolehtimaan itsestään ja synnyttävät uutta työtä. Meillä on myös yksi maailman osaavimmista ja kilpailukykyisimmistä työvoimista – julkisen korkeakoulutusjärjestelmän vuoksi. Näin on saatu aikaan hyvän kehä, joka jälleen mahdollistaa panostukset palveluihin.

4. Hyvinvointivaltiossa on korkea yksilönvapaus

Tasoittava tulonjako ja julkinen palvelujärjestelmä tuottavat myönteisiä ulkoisvaikutuksia – itsestänselvyyksiä, jotka helpottavat dramaattisesti jokaista päiväämme. Hyvinvointivaltion ja verojen kaupanpäällisinä saamme nimittäin turvallisuuden ja luottamuksen toisiimme. Pohjoismaat laajoine julkisine turvaverkkoineen eivät ole holhousvaltioita, vaan globaalisti tarkastellen ne takaavat samalla korkeimman mahdollisen yksilönvapauden ja parhaat toimintaedellytykset kansalaisilleen ja asukkailleen.